

Havik te water!

Beschrijving

Op maandag 17 november 2008 was ik rond 8.40 uur bij Heteren begonnen aan een telling met de auto van ganzen en zwanen in de Betuwe. Het was droog en het zicht was goed. Rond 9.00 uur reed ik over de Weteringse Wal, een weg langs de rivier de Linge (km-hok 3938-25). Hoewel mijn blik vooral op het aangrenzende cultuurland was gericht zag ik vanuit mijn ooghoeken een compact groepje van circa 25 Meerkoeten in het midden op de ruim 15 meter brede Linge. De vogels keken met lange nekken allen naar de overkant. Ik kon direct niets ontdekken maar bij het passeren zag ik iets grijzigs in het water bij de kant. Ik remde gelijk en zette mijn bolide in de berm. Door de kijker zag ik een Havik man (≥ 3 kj) in het water drijven met zijn vleugels gespreid vlak bij de oever. Na 2 seconden zag ik onder de Havik een Meerkoet spartelen, nagenoeg onder water. Enkele tellen later vloog de Havik op uit het water en verdween in noordelijke richting. Aan de golfjes en iets bewegende waterplanten kon ik zien dat de Meerkoet verdween in de oevervegetatie. De Meerkoet heb ik in de minuten daarna niet meer gezien. Tien seconden na het vertrek van de Havik ging de groep van 25 Meerkoeten weer zijns weegs op de Linge. Eén van de Meerkoeten keek nog wel even belangstellend vanuit de groep naar de plek waar het gebeurd was.

Materiaal

Om te zien of dit een bijzondere waarneming was ben ik andere waarnemingen gaan verzamelen uit Nederland. Geraadpleegd zijn De Takkeling, het bibliotheeksysteem op www.sovon.nl, www.waarneming.nl en heb ik gegoogeld. Ook werd er een VWG-Arnhem-mail (nr. 39, 20 dec. 2008) rondgestuurd met een oproep soortgelijke waarnemingen naar mij op te sturen.

Op waarneming.nl staan vele Haviken; vanaf 2000 zijn er maar liefst 16.671 ingevoerd (t/m 10 dec 2008), wat neer komt op gemiddeld bijna zes per dag. Het is monnikenwerk om daar alle 'te watergevallen' uit te filteren. Via de mail heb ik toen een vraag gedeponereerd bij de beheerders of er via het trefwoord water in het opmerkingenveld een selectie gemaakt kon worden. Binnen 20 minuten kreeg ik antwoord met een excel-bestand met alle waarnemingen met de term water in het opmerkingenveld! Het betrof hier 147 waarnemingen met natuurlijk een hoop ruis van locaties en vogelnamen met 'water' in de naam en vliegend over water en dergelijke. Uiteindelijk bleven er 10 bruikbare waarnemingen over.

Verzamelde waarnemingen

Mijn waarneming van een Havik te water welke een prooi heeft bemachtigd is bijzonder (mijn eerste) maar niet uitzonderlijk. Hieronder wordt per bron een korte beschrijving gegeven per waarneming. In tabel 1 staan alle waarnemingen opgesomd.

In de literatuur wordt een Havik man op een denkuikenjacht beschreven in de Waterleidingduinen bij Zandvoort (van Spanje 2001) en een Havik vrouw welke een Meerkoet vangt (zie foto 1) in Flevoland (van Hattem 2002). Beide vogels gingen te water en waren niet succesvol (Meerkoet wel gewond). Bij het eerste artikel geeft Rob Bijlsma een naschrift: in de (buitenlandse) literatuur duiken met enige regelmaat zwemmende/drijvende Haviken op. Hij geeft zes verwijzingen met als prooien vis, Meerkoet, Postduif (alle succesvol voor Havik) en poging Eidereend (niet succesvol). De Meerkoet en Postduif werden zwemmend naar de oever gebracht. Tweemaal was er geen prooi gezien maar lag een vogel 2x 3 minuten op het water (een trekker uit zee) of werd zwemmend de oever bereikt.

Datum	gebied	prooi	klaauw	succes	leeft/gesl	waarnemer(s)	bron	foto
21-Apr-01	Waterleidingduinen, Zantvoort	eendenkuiken			ad/mn	van Spanje (2001)	takk	
16-Feb-02	Flevoland	meerkoet	ja		vr	van Hattum (2002)	takk	ja
13-Jul-05	Brabantse Biesbosch	meerkoet	ja	ja	ad/vr	Robert den Uijl	w.nl	
19-Jul-05	St Oedenrode	nb			ad/vr	Jan Ebbenn	w.nl	ja
18-Sep-05	Vijfhoek, Amsterdam	meerkoet			vr	A'dams Vogelnet	w.nl	
2-Dec-05	Blauwe Kamer	nb	ja	ja		Menko Vlaardingerhoek	w.nl	
3-Jan-06	Lepelaarsplassen	nb			ad	Niels de Haan	w.nl	
9-Oct-06	Oostvaardersplassen	slobeend	ja	ja	ad/man	Pim Julsing	w.nl	ja
19-Oct-06	Oostvaardersplassen	bergeend	ja	ja	ad/vr	Pim Julsing	w.nl	ja
23-Feb-07	Brabantse Biesbosch	meerkoet	ja	ja	mn	Albert de Jong	www	ja
10-Mar-08	Gooimeer, Huizerpier	meerkoet	ja		juv/mn	Ruud van Beusekom	w.nl	
3-Apr-08	Amsterdamse Bos	nb			ad	Robert Heemskerk	w.nl	
11-Apr-08	Zeevang	fazant	ja	ja	juv/vr	Han Bouwmeester	mail	ja
1-May-08	Veerse Meer	meeuw. spec.			vr	Mark Zevenbergen	w.nl	
4-Oct-08	Ooyse Graaf-Oost	meerkoet			juv/mn	Peter Hoppenbrouwers	mail	
15-Nov-08	Ijsseluiterwaard, Westervoort	meerkoet	ja	ja	ad/vr	Hans Quaden & Erik Kuipers	mail	ja
17-Nov-08	Linge, Heteren	meerkoet	ja		ad/mn	Jan Schoppers		
nb	Oostvaardersplassen	tafeleend	ja		juv/mn	Peter Hoppenbrouwers	mail	
nb	Groene Water, Groesbeek	geen			mn	Jan Jacobs	mail	
sep-nov 6	Totaal 19	14 bekend	11	7	man 8			7
dec-feb 4	Laag-Nederland 17	8x meerkoet			vrouw 8			
mrt-apr 5					adult 9			
jun-jul 2					juv 4			

Tabel 1. Overzicht van alle waarnemingen van Havik in water gebruikt in dit artikel.

Nb: niet bekend. Klaauw: prooi met poten gegrepen door Havik.

Bron: De Takkeling, waarneming.nl, website, via mailoproep.

De door Bijlsma aangehaalde gevallen vonden plaats in Duitsland en Zweden (beide 3x).

Via de VWG-mailoproep ontving ik zes meldingen, waaronder die beschreven door van Hattum (2002). Op 15 november 2008 om 10.30 uur werd tijdens een watervogeltelling in een wiel in de

Ijssel-uiterwaard bij de Nieuwgraaf, Westervoort een vrouwtje (ad) staand in het water gezien, niet ver van de oever, met een Meerkoet onder zich. De Havik ging daarna met de prooi (leek dood) onder zich op de oever zitten plukken (HQ & EK, foto gemaakt).

Op 4 oktober 2008, Ooijse Graaf-Oost sloeg een juveniel exemplaar bijna een Meerkoet. Dit mislukte en de Havik kwam in het water terecht en moest vier meter borstcrawl naar de kant en droop af (PH). Dezelfde fortuinlijke waarnemer zag in de Oostvaardersplassen (datum en jaar onbekend) een juveniel exemplaar welke een man Tafeleend in het water pakte. De Havik kreeg die echter niet uit het water getild en gaf het na 20 minuten op. De Tafeleend man overleefde het gebeuren wonderwel (PH)!

Op 11 april 2008 bij Zeevang greep een Havik (vr, juv) een Fazant (hen), trok haar de sloot in en probeerde haar ogenschijnlijk te verdrinken. Vervolgens trok hij haar de oever op en begon er aan te plukken. De Fazant was nog niet dood op dat moment. Diverse prachtige foto's van dit voorval staan op www.hanbouwmeester.nl. De fotograaf vermeldde ook nog dat het een van de meest spectaculaire momenten was die hij ooit had meegemaakt.

Bij Groesbeek bij het Groene Water werd een stuntelig vliegende Havik man over het water gezien. De vogel bleef met zijn poot haken achter een tak. Toen de waarnemer met een lange stok hem in beweging wilde zetten liet hij zich in het water vallen. De waarnemer kreeg hem naar de kant en nam hem mee naar huis en bracht hem naderhand naar een vogelasiel (vanwege een gebroken duimbotje). De Havik is na genezing weer losgelaten (JJ). In vergelijking met de overige meldingen werd hier geen prooi gezien.

Via waarneming.nl kwamen er tien boven water (tabel 1). De waarnemingen kan men via datum en soort gemakkelijk opzoeken. Uitgezonderd Sint-Oedenrode (19 juli 2005) betrof het alle waarnemingen in het lage deel van het land. Het ging daarbij om Oostvaardersplassen (2x, 9 en 19 okt 2006, laatste met foto), Lepelaarsplassen (3 jan 2006), Gooimeer Huizen (10 mrt 2008), Amsterdamse Bos (3 apr 2008), Vijfhoek Amsterdam

(18 sept 2005), Brabantse Biesbosch (13 juli 2005), Veerse Meer (1 mei 2008) en De Blauwe Kamer (2 dec 2005).

Bij toeval kwam ik op www.birdingbiesbosch.nl een waarneming (met foto) tegen op 23 febr 2007 van een Havik man welke laag over het water kwam aanscheren, pakte een Meerkoet en verdween al snel (met prooi?) uit zicht (AdJ).

In totaal gaat het om 19 waarnemingen van een Havik te water in ons land (tabel 1). De 17 waarnemingen waarvan de datum bekend is waren verdeeld over de volgende kwartalen: sept-nov 6, dec-feb 4, mrt-mei 5 en juni-aug 2. Zeventien van de 19 Haviken te water waren in het lage deel van ons land. De vogelsoorten waarop werd gejaagd waren Meerkoet (8x), Bergeend, Slobeend, Tafeleend, Wilde Eend (pulli), Fazant, meeuw spec. (alle 1), onbekend (4) en geen (1). Daadwerkelijk een prooi in de klauwen gebeurde elf maal namelijk Meerkoet (6x), Bergeend, Slobeend, Tafeleend, Fazant en onbekend (alle 1). Succesvol, dus de prooi gedood, Meerkoet (3x), Bergeend, Slobeend, Fazant en onbekend (alle 1). Achttien maal is er het geslacht en/of leeftijd van de Havik doorgegeven: man 8x, vrouw 8x, adult 9x en juveniel 4x. Het gebeuren was vaak een gevecht of worsteling in het water waarbij de prooi onder water gedrukt wordt. De tekst bij de Bergeend als prooi (<http://waarneming.nl/waarneming/view/1607282> zie foto) wil ik jullie niet onthouden en luidt: "exemplaar duwde een bergeend onder water en verdronk het ongelukkige dier. Daarna vloog de havik weg en liet de eend dood achter". Nog meer drama was er bij de Slobeend: "Kwam aanvliegen en greep een slobeend, duwde hem een minuut onder water en trok hem aan de kant. Begon de ongelukkige eend te plukken en halverwege zijn karwei ontsnapte de eend en ging het water in. De havik dook er weer op en trok de eend wederom aan de kant en maakte het karwei af".

Foto 1. Havik in water met Meerkoet onder zich Flevoland 16 februari 2002

(van Hattum) http://www.metersnoeken.nl/site/html/visdagen_februari_2002.html

Discussie

Wat zegt dit overzicht ons? De waarnemingen zijn redelijk over het seizoen verdeeld met een dip in zomermaanden juni-augustus (tabel 1). Deels komt dit doordat waarnemers dan minder actief zijn in het veld (vakantie e.d.) en de zichtbaarheid is ook minder in de zomermaanden (hele periode blad aan bomen). Daarnaast zijn grote groepen watervogels vooral aanwezig in de wintermaanden. Hoewel tegenwoordig nog de meeste Haviken broeden in Hoog-Nederland zijn de meeste te water geraakte Haviken gezien in het lage deel van ons land. Vanzelfsprekend komt dat omdat daar meer water en watervogels aanwezig zijn. Om op basis van de te water geraakte Haviken uitspraken te doen over de prooivoorkeur is een beetje tricky. Ondanks dat is het wel opvallend dat het bij 8 van de 14 soorten om een Meerkoet ging. De soort staat vooral in het winterhalfjaar (in dit overzicht in september-februari 6 van de 8) op

de menukaart van de Havik. Alleen de Wilde Eend en Bonte Strandloper is voor de Havik van de vangbare soorten in de winter in hogere aantallen aanwezig in ons land (van Roomen et al. 2007). Echter in dit overzicht is er alleen een melding van een vangpoging van een Wilde Eend pul. Het lijkt erop dat de Meerkoet, door zijn foerageer- of vluchtgedrag of voorkomen in grote groepen of voor Havik geschikte jachtgebieden, een makkelijker prooi is om op het water te vangen dan andere watervogels. De Meerkoet laat zich echter niet voor één gat vangen en verzet zich heftig om uit de klauwen van de Havik te ontsnappen. Drie van de acht vangpogingen van de Meerkoet waren succesvol. Haviken gebruiken het water om de prooi te laten verdrinken. Onduidelijk is of dat bewust gebeurt, maar het heeft er wel de schijn van. De Fazant werd zelfs door de Havik vanaf de oever het water ingetrokken. Er lijkt geen duidelijk overwicht naar geslacht en/of de leeftijd van

de Haviken. De juveniele zijn wel lager in aantal maar hiervan zijn er ook minder in een populatie. Dankzij de digitale fotografie werd er maar liefst van zeven een foto gemaakt.

Het is opvallend hoe een Havik uit de voeten kan in het water en daarnaast ook nog met een prooi die op het water wordt gevangen. Verdrinking van een Havik is niet vastgesteld. Dikwijls werd zwemmend (roeiend/flappend met de vleugels in het water) met de prooi in de klauwen de kant bereikt.

Haviken te water lijkt een betrekkelijk nieuw verschijnsel in ons land. De Havik was in de jaren zeventig en tachtig een broedvogel van de hoge zandgronden (Bijlsma 1993, Bijlsma et al. 2001).

De belangrijkste prooien jaarrond waren toen Postduif, Houtduif, Gaai, Spreeuw en Konijn.

De aan water gebonden soorten als eenden, steltlopers, koeten en meeuwen waren nog geen 7% van de prooien (Meerkoet maar 2x). Vanaf eind jaren zeventig is de kolonisatie van de lage delen van het land begonnen zoals het rivierengebied, Groningen, Friesland, Flevoland, Noord- en Zuid-Holland en recent ook alle Waddeneilanden en Zeeland. In deze lage delen van ons land zijn veel watervogels aanwezig dus je zou een groter aandeel in de prooi lijst verwachten. Niets is echter minder waar want tijdens het broedseizoen (zomer) worden bijvoorbeeld nauwelijks Meerkoeten als prooi gevonden. In 2006 en 2007 ging het slechts om zeven Meerkoeten op een totaal van 3033 prooien (Bijlsma 2007, 2008). Een recent overzicht van de prooien buiten de zomer is echter niet bekend, maar verwacht mag worden dat watervogels en met name de Meerkoet een hoger aandeel hebben dan in het broedseizoen en 20-30 jaar geleden.

Dit overzicht is niet compleet omdat niet alle bronnen uitputtend zijn geraadpleegd. De website waarneming.nl doet een flinke duit in het zakje met tien van de 19 waarnemingen. Ook de aloude oproep werkt nog steeds goed, tegenwoordig in de vorm van de email. Door het digi-tijdperk lijkt

het publiceren van je bijzondere waarneming in een tijdschrift nu minder populair. Een voordeel van waarneming.nl is dat het voor iedereen beschikbaar is met een overzicht van bijna 17.000 Haviken en zo'n 3,9 miljoen vogelwaarnemingen. De website is er voor losse waarnemingen waarbij voor een deel van de waarnemers ook het competitie-element een rol speelt. We kunnen echter wel aannemen dat onder dat grote aantal niet veel meer dan de hier gepresenteerde 10 te water geraakte Haviken zitten. Want welke waarnemer wil daar immers geen melding van maken? Als we aannemen dat de waarnemingen een doorsnee zijn dan betekent het dat 1:1.700 (0,0006%) Haviken betreffen die te water geraakt zijn, dus de kans is nogal klein om zo iets te zien.

Tot slot

Een Havik in het water hoeft niet door een reddingsbrigade gered te worden. Ze kunnen heel goed flappend of crawlend (met prooi zelfs) de oever bereiken of uit het water weer omhoog vliegen. Het pakken van een prooi door een Havik is altijd spectaculair, zeker als dat ook nog in het water plaatsvindt.

Als reactie op de VWG-mailoproep met daarin als voorbeeld de beschrijving van de Havik met Bergeend in de Oostvaardersplassen (zie boven), kreeg ik een mail met 'Jammer dat ie een bergeend verdrinkt zonder hem op te eten. Dat is pure moord!' Het moorden is iets wat alleen door ons Homo sapiens gedaan wordt. Waarschijnlijk had de Havik zich hier verkeken op de grootte en zwaarte van de (natte) Bergeend.

Belangrijk is dat waarnemingen zoveel mogelijk gelardeerd wordt met aanvullende informatie zoals gedrag, leeftijd, geslacht, tijdstip, prooi soort en dergelijke zodat het gebruikt kan worden voor publicaties als deze.

Dank gaat uit naar Hisko de Vries (waarneming.nl) die mij binnen 20 minuten na aanvraag een overzicht stuurde. Alle waarnemers in dit artikel

(zie tabel 1) en alle anderen (onder wie Andrea van de Berg, Jan Hermsen, Friso Koop en Gerard Muskens) worden bedankt voor het doorgeven, insturen of tippen van hun of andermans waarnemingen.

Ik hoop dat dit een aanzet is voor lezers om ook hun (bijzondere) waarnemingen aan het papier toe te vertrouwen. Het mag gerust wat korter als deze bijdrage, maar het is leuk als je anderen daar ook deelgenoot van maakt!

Jan Schoppers
Jan.Schoppers@sovon.nl

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1993. Ecologische Atlas van de nederlandse Roofvogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uigeverij, Haarlem/Utrecht.
- Bijlsma R.G. 2007 Trends en broedresultaten van roofvogels in 2006. De Takkeling 7-38.
- Bijlsma R.G. 2008 Trends en broedresultaten van roofvogels in 2007. De Takkeling 8-55.
- van Hattem D. 2002. Havik *Accipiter gentilis* vangt meerkoet *Fulica atra*, en hoe! De Takkeling 10(2): 150-151.
- Roomen van M., van Winden E., Koffijberg K., van den Bremer L., Ens B., Kleefstra R., Schoppers J., Vergeer J., SOVON Ganzen- en zwanenwerkgroep & Soldaat L. 2007. Watervogels in Nederland in 2005/2006. SOVON-Monitoringrapport 2007/03, RIZA BM07.09. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen, 2004/2005.
- van Spanje T. 2001. Adulte man Havik *Accipiter gentilis* ploft tijdens eendenkuikenjacht in kanaal. De Takkeling 9(2): 135-136.